

CONTRIBUȚII LA ABORDAREA SOCIOLOGICĂ A REVOLUȚIILOR SOCIALE DIN ISTORIA POPORULUI ROMÂN

• •

DORU S. LUMINOSU

Revoluțiile sociale au constituit și constituie domenii fertile pentru cercetarea științelor sociale, fie istorice, fie societale¹. Istoriografia românească premarxistă a tratat cu interes diferite aspecte ale revoluțiilor politice și sociale printr-o abordare interpretativă activă, deloc neutrală din punctul de vedere al apartenenței de clasă al autorului. În prezentarea conținutului științific al revoluțiilor burgheze și burghezo-democratice, a revoluției socialiste, istoricii marxști din țara noastră au depus eforturi mari atit pentru stabilirea riguroasă a parametrilor realității sociale care a generat aceste revoluții, cit și prin prezentarea interpretativă adecvată. Rodul acestei prodigioase activități se află concretizat în tratatul de istorie a României², precum și în alte numeroase lucrări analitice sau de sinteză.

La baza acestor materiale stă concepția materialistă a istoriei, elaborată de clasicii marxism-leninismului, ca metodologie de bază, fără de care istoria nu poate fi considerată știință. Numai materialismul istoric, pornind de la activitatea productivă a oamenilor a fost în măsură să descopere legile cele mai generale ale procesului istoric³. Studiul particularităților legilor generale, ca și acela al noilor însușiri, relații, procese, tendințe apărute în condiții social-istorice noi sînt impuse de nevoile interne ale dezvoltării materialismului istoric, ca teorie sociologică și concepție materialistă a istoriei, nevoi care astăzi se împletesc cu cerințele nemijlocite ale practicii revoluționare transformatoare. Materialismul istoric, ca sociologie, trebuie să fie dezvoltat ca o știință teoretică și, în același timp, aplicativă, ca un instrument de cunoaștere a realității sociale, de explorare nemijlocită cu mijloacele moderne ale sociologiei, a realității

¹ Herseni, Traian, Despre clasificarea științelor sociale. În: Sociologia militans, I, Obiectul sociologiei. București, Ed. științifică, MCMLXVIII, p. 39.

² În special: Istoria României, vol. III, alcătuit de un comitet de redacție în frunte cu acad. A. Oțetea, redactor responsabil, București, E.A.R.P.R., 1964, 1260 p. și Istoria României, vol. IV, alcătuit de un comitet de redacție în frunte cu acad. P. Constantinescu-Iași, redactor responsabil, București, E.A.R.P.R., 1964, 862 p.

³ Marx, K. și F. Engels, Opere alese, vol. II, București, Ed. politică, 1967, p. 362.

sociale în continuă prefacere, în interinfluențarea și dinamica lor concretă, de previziune și de fundamentare a acțiunii social-istorice ⁴.

Părerile fiind împărțite, vom releva unele dintre atitudinile preopinienților referitoare la modalitatea de cunoaștere științifică, sociologică sau istorică, a realității sociale și în special a revoluției sociale, atitudini care ni se par mai semnificative. A. D. Xenopol afirma că istoria este știința evoluției în timp, indiferent dacă este vorba de fenomene generale sau individuale în spațiu, împărțindu-le toate în fenomene de repetiție și fenomene de succesiune. Fenomenele de repetiție pot dobîndi o formulare precisă în legi, pe cînd cele de succesiune nu. Istoria se ocupă de fenomenele de succesiune în timp, sociologiei atribuindu-se spre cercetare faptele de repetiție. Pornind de la deosebirea dintre fenomene de repetiție și fenomene de succesiune, Xenopol distinge două forme de cauzalitate, cauzalitatea de repetiție și cea de succesiune. În cadrul primeia, efectul coexistă cu cauza. În cazul secunde, fenomenele se explică unele pe altele, cauza fiind premergătoare efectului. Cauzalitatea de repetiție duce la legi, cauzalitatea de succesiune duce la formularea unor regularități denumite serii. Legea apare ca o condensare a tuturor fenomenelor într-un fenomen tip, independent de timp, pe cînd seria nu există decît prin timp. Se admit legi de repetiție pentru științe și serii cauzale pentru istorie, seria fiind o înlănțuire de fapte succesive și legate între ele printr-o legătură de cauzalitate. Seriile istorice sînt formulate de sociologia dinamică pe cînd legile fixe sînt atribuite sociologiei statice ⁵. În contextul acestei vederi, revoluția socială ar putea fi obiectul de cercetare al istoriei, din punctul de vedere al succesiunii în timp, și al sociologiei dinamice după tipul de cauzalitate, respectiv de cauzalitatea de succesiune.

N. Iorga deși afirmă că faptele se repetă, pentru că numai numele se schimbă, accidentele care nu sînt aceleași, dar în fond este același eveniment sau situație reprodusă niciodată întocmai, ci ca o noutate nesfîrșită, recunoaște că istoria, spre deosebire de sociologie, se ocupă de ceea ce este particular. Sociologia se ocupă de ceea ce este general în viața socială. Astfel, consideră că un studiu general asupra revoluției este sociologie, pe cînd istoria vrea să cunoască cum a fost revoluția franceză din 1789 sau cea engleză din 1642 ⁶.

Făcînd abstracție de categoria sa părere asupra obiectului sociologiei sau al istoriei, constatînd totuși că prezentul nu este decît o fază de dezvoltare a unui trecut, D. Guști considera acest trecut drept un cadru condiționant al prezentului, fără cunoașterea căruia prezentul rămînea neînțeles. Cercetarea istorică forma un fel de preambul obligatoriu oricărei

⁴ Trăsnea, O., Obiectul sociologiei : sociologia-materialismul istoric. În : Sociologia militans. I, Obiectul sociologiei, București, Ed. științifică MCMLXVIII, p. 177 ; Caraioan, P., Sociologia, știința sistemelor sociale, Ibidem, p. 70 ; Drăgan, I., Unitate și diversitate în sociologie, Ibidem, p. 101.

⁵ Xenopol, A. D., La theorie de l'histoire, ed. II. Paris, 1908, pp. 280, 395. Cf. Idem, Sociologia e istoria. În : Rivista italiana di Sociologia, 1904.

⁶ Iorga, N., Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité, tom. I, Paris, 1926, p. VI ; Idem, Două concepții istorice, București, 1911, p. 22 ; Idem Generalități cu privire la studiile istorice, București, 1933, pp. 51—52.

cercetări sociologice, istoricul urmînd a avansa sociologului informațiile despre societatea premergătoare actualei. În această perspectivă, istoria, cu fenomenele ei social-istorice, inclusiv revoluțiile sociale, este cotate ca o știință socială a timpului trecut, sursă de informații explicative, într-un fel „genealogice“, un auxiliar al sociologiei⁷. Limita concepției sociologice a lui D. Gusti rezultă nu din negarea teoretică a problemei devenirii istorice, ci din neputința organică a oricărei investigații directe făcute pe actual de a depăși limitele staticii sociale și deci de a depista mecanismul declanșator al devenirii sociale. O astfel de analiză a proceselor de dezvoltare istorică pretind folosirea unor informații cu mult mai ample și pe intervale de timp cu mult mai lungi decît cele pe care le permite cercetarea actualului⁸. Sub imperiul constringător al faptelor, tehnica inițială a unei sociologii centrate exclusiv pe actual a fost lărgită pînă la transformarea ei într-un instrument de cercetare istorică. În cadrul școlii de sociologie de la București, condusă de D. Gusti, s-a conturat procesul de creare a unei tehnici de „arheologie socială“, adică de cercetare istorică propriu-zisă, al cărei promotor este H. H. Stahl⁹. În cadrul arheologiei sociale prezentul este folosit ca bază sigură de racordare cu reconstituirile istorice și deci de verificare a veridicității acestor reconstituiri, ca un instrument de cercetare a vestigiilor trecutului. Sociologia primește astfel în cadrul cercetărilor concrete o vocație istorică clară, încît cu greu se poate face distincție din acest punct de vedere între ceea ce este istorie și ce este sociologie. Există totuși printre alte deosebiri și diferențierile dintre tehnicile de reconstituire a trecutului, diferite de ale istoriei clasice¹⁰.

Pe o poziție realistă în abordarea relațiilor sociale cu ajutorul conceptelor sociologice și istorice s-a situat Petre Andrei care a considerat fenomenele istorice ca factori de schimbare ai structurii sociale ce interesează în cel mai înalt grad pe sociolog. O revoluție, arăta el, cu înfățișarea sa particulară și locală este unul dintre mijloacele importante de modificare a structurii unei societăți, de aceea sociologul trebuie să țină seama de toate datele istorice, scoțînd din ele tot ceea ce îi folosește pentru explicarea transformărilor sociale în general și pentru constituirea unor noi forme de structură socială. Istoria expune materialul din trecut, iar sociologia cu ajutorul lui explică fenomenele sociale în mod genetic. De aceea, afirma Petre Andrei, istoria poate servi sociologiei ca metodă de cercetare¹¹. Și în domeniul comparației sociologice materialul istoric poate fi utilizat foarte mult. Astfel se pot stabili tipurile de instituțiuni sociale și de societăți în mod evolutiv. Considerînd comparația ca experiment indirect în sociologie se ajunge la afirmația că acest experiment fără ajutorul

⁷ Stahl, H. H., Sociologie „concretă“ și istorie. În : Teorie și metodă în științele sociale, vol. VII, Filozofia istoriei, București, Ed. politică, 1969, p. 225.

⁸ Stahl, H. H., Op. cit., p. 228.

⁹ Cf. Stahl, H. H., Vatra satului Cornova. În : „Arhiva pentru știință și reformă socială“, an. X, nr. 1—4, 1932.

¹⁰ Stahl, H. H., Op. cit., p. 230.

¹¹ Lipsa concepției materialiste a istoriei face ca atitudinea labilă în privința istoriei să devină expansivă, retrogradînd istoria din știință în metodă.

istoriei nu ar fi posibil¹². Dacă folosim metodologia lansată de P. Andrei în studierea revoluțiilor sociale, vom fi nevoiți să apelăm atât la comparații sociologice, cât și la cele antitetice pe care le vedea întemeiate tocmai pe constatarea prezenței unor instituțiuni la anumite popoare și pe lipsa lor la altele, sau pe existența lor în alte forme. Dacă prin comparație constatăm că un fenomen oarecare sau o instituție apare în mod constant la mai multe popoare diferite în timp și spațiu, putem conchide că ne aflăm în fața unui fenomen general, a unui element integrant al societății¹³. Abstrăgînd exemplele promovate de autor, putem arăta că tocmai astfel de fenomene generale sînt revoluțiile burghezo-democratice din Țara Românească, Moldova și Transilvania de la anii 1848 și 1849, sau, existînd aria comparației, revoluția socialistă din țara noastră și revoluțiile socialiste din celelalte țări.

În linii mari se poate aprecia că cei mai mulți dintre oamenii de știință din țara noastră, dintre care unii au fost amintiți mai sus, s-au străduit să pună analiza științifică — cercetarea istorică, filozofică și sociologică — în slujba înțelegerii și la explicarea temelei unor cuprinzătoare transformări social-economice. Astăzi se fac eforturi susținute pentru îmbinarea teoriei cu practica, subordonîndu-le progresului națiunii noastre socialiste. În această direcție un rol considerabil îi revine sociologiei, dacă se poate afirma — sociologiei istorice¹⁴ și arheologiei sociale. De altfel, în sociologia actuală accentul este pus, printre altele, pe stabilirea unei metodologii de cercetare sociologică adecvată¹⁵. Există părerea că, înafara istoriei, toată această realitate social-istorică ar putea și trebuie cercetată de o singură știință care ar purta numele de știință a societății, a vieții sociale, a realității sociale. Ceea ce se evidențiază ca nou în științele sociale care se ocupă astăzi de cercetarea realității social-istorice este principiul colaborării, al subordonării științelor operei de realizare a progresului istoric. În acest sens s-a lansat principiul cercetării interdisciplinare și multidisciplinare care înmănușiază un număr crescînd de științe în studiul complex al aceleiași realități. Tot ca o trăsătură nouă apare și cercetarea trecutului, a realităților sociale încheiate, precum și a celor în plină desfășurare, pentru ca prezentul întemeiat pe trecut să poată fi bine orientat spre viitor, prin descoperirea legilor și conștientizarea și planificarea progresului istoric¹⁶.

Sociologia marxist-leninistă, prezentînd aceste calități noi, se realizează ca o știință unitară, explicativ-comprehensivă, ca un sistem în care teoreticul și empiricul se află într-o corelație armonioasă și fecundă. Ea este singura în măsură să constituie un sistem care respectă întreaga realitate socială, inclusiv revoluția socială în complexitatea ei, în strînsă co-

¹² Petre, Andrei, *Sociologie generală*, ed. a II-a. Îngrijită și cuvînt introductiv de M. Măciu. București, E.A.R.S.R., 1970, p. 178.

¹³ *Ibidem*, pp. 265—266.

¹⁴ Herseni, T. *Op. cit.*, pp. 27—28; Drăgan, I. *Op. cit.*, pp. 78, 82 și 87.

¹⁵ Moldovan, Roman, *Sociologia-știința a prezentului și viitorului*. În *Sociologia militans*. I, *Obiectul sociologiei*, București, Ed. științifică, MCMLXVIII, pp. 18 și 20—21.

¹⁶ Herseni, T., *Op. cit.*, pp. 25 și 40—41.

relație cu formațiunea social-economică. Văzută din perspectiva ontologică a sistemelor sociale, înclinăm să credem că revoluția socială poate fi obiectul atenției și studiului sociologiei formațiunilor social-economice, sociologiei comunităților sociale, sociologiei instituțiilor sociale, sociologiei claselor sociale și, eventual, a categoriilor sociale¹⁷.

Intrucît în procesul revoluției sociale se identifică idei și curente social-politice noi, în special în analiza dialecticii factorilor obiectivi și subiectivi în revoluție, elemente din sfera conștiinței sociale, se poate afirma că, datorită lor, psihologia socială ar putea, în urma investigațiilor specifice, contribui la mai bună înțelegere a socialului¹⁸.

În cadrul acestora nu se poate trece cu vederea nici un moment de determinismul marxist în formularea originală și autentică, care este global, dar nu mecanicist și nici unilateral. Recunoscînd și chiar accentuînd relația independentă a fiecărui domeniu distinct al vieții și activității sociale, determinismul marxist evită totodată eclecticismul, completînd cerința multilateralității cu aceea a recunoașterii rolului, în ultimă analiză, hotărîtor, al factorului economic în sistemul complex al determinismului social¹⁹.

În contextul celor prezentate credem că o problemă de seamă a istoriei noastre — revoluțiile sociale — ar putea fi prezentată monografic, cu implicarea metodelor și conceptelor istoriei, filozofiei și sociologiei, arheologiei sociale și psihologiei sociale. Structura ei ar putea lua înfățișarea următoare :

1. Evoluția și revoluția în dezvoltarea societății românești moderne și contemporane, în care se cuprind subsecțiunile : filozofia marxist-leninistă despre evoluție și revoluție ; baza obiectivă a revoluțiilor sociale ; problema puterii — problemă fundamentală a revoluției și caracterul progresist al revoluțiilor sociale.

2. Dialectica factorilor obiectivi și subiectivi în revoluția socială, cu privire la :

A. — Situația revoluționară în jurul anului 1821.

— Situația revoluționară în jurul anului 1848.

— Situația revoluționară în jurul anului 1944.

— Situația revoluționară în jurul anului 1947/48.

B. — Idei și curente social-politice progresiste (cu privire la situațiile amintite).

C. — Polarizarea forțelor sociale și politice progresiste (cu privire la situațiile amintite).

¹⁷ Carăioan, P., Op. cit., pp. 115 și 119 ; Drăgan, I., Op. cit. p. 99 ; Trăsnea, O., Op. cit., pp. 173 și 176 ; Roth, Andrei, Sociologie și istorie. În : Teorie și metodă în științele sociale, vol. VII. Filozofia istoriei. București, Ed. politică, 1969, p. 241 ; Bădina, Ovidiu, Cîteva reflecții în legătură cu obiectul sociologiei. În : Sociologia militans, I. Obiectul sociologiei. București, Ed. științifică, MCMLXVIII, pp. 142—144, 146—147 ; Popovici, P., Locul materialismului istoric în sistemul științelor, Ibidem, pp. 164—165.

¹⁸ Trăsnea, O., Op. cit., p. 173.

¹⁹ Roth, A., Op. cit., p. 244.

3. Tipuri istorice de revoluție socială.

— Clasificare : a. — revoluții social-politice presocialiste (1821, 1848, 1944) ;

b. — revoluția socialistă.

— Caracterul și conținutul revoluției din anul 1821 ; forțele ei motrice.

— Caracterul și conținutul revoluției burghezo-democratice de la 1848, formă mai radicală a revoluției burgheze ; masele populare ca forță motrică și socială în această revoluție.

— Caracterul antifeudal, antiimperialist, agrar și democratic al revoluției populare (1944—1947), desăvârșirea revoluției burghezo-democratice. Conducerea revoluției populare de către clasa muncitoare și elementele progresiste ale întregului popor.

— V. I. Lenin despre transformarea rapidă a revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă. Aplicarea creatoare a acestei teze de către Partitul Comunist Român la condițiile social-istorice ale României.

Caracterul și conținutul revoluției socialiste, tip superior de revoluție. Obiectivele, sarcinile constructive și amploarea forțelor sociale participante. Partidul Comunist Român — conducător încercat al întregului popor în procesul revoluționar și construcția socialistă.

4. Revoluțiile sociale ca fenomene social-istorice concrete :

A. — Revoluția din 1821.

— Modul de producție.

— Particularități istorico-politice.

— Clasele sociale și raporturile dintre ele.

— Puterea politică.

— Idei și curente noi.

— Programul revoluției din 1821 (paralelă cu revoluțiile burgheze din Anglia, Franța, Țările de Jos).

— Bilanțul revoluției.

— Caracterul social și național-revoluționar al revoluției din 1821.

B. — Revoluția burghezo-democratică din 1848.

1. Moldova și Țara Românească :

— Modul de producție.

— Particularități istorico-politice (răscoale și conjurații, regulamentul organic, „sisteme“ și comploturi).

— Clasele sociale și raporturile dintre ele.

— Problema puterii politice.

— Scopurile mișcării revoluționare din Moldova.

— Bilanțul mișcării revoluționare din Moldova.

— Programul revoluției burghezo-democratice din Țara Românească.

— Forțele motrice ale revoluției muntene și problema puterii.

— Bilanțul revoluției de la 1848 în Țara Românească.

2. Transilvania și Banatul :

— Modul de producție.

— Particularități politice și sociale.

— Programul românilor în revoluția din 1848/49.

— Bilanțul revoluției.

3. Puncte comune în programele revoluționare de la 1848/49 în Țările Române.

4. Revoluția burghezo-democratică de la 1848—1849 din țările românești în contextul luptei revoluționare europene.

C. — Revoluția populară din România (1944—1947/48).

— Modul de producție.

— Particularități social-politice.

— Clasele sociale și partidele politice.

— Partidul Comunist Român — detașament de avangardă al clasei muncitoare.

— Forțele sociale ale revoluției populare.

— Programul revoluționar.

— Realizări sociale și politice.

— Premizele trecerii la revoluția socialistă.

D. — Revoluția socialistă din România.

— Particularități social-politice.

— Situația clasei muncitoare și problema puterii.

— Partidul Comunist Român — partid unic al clasei muncitoare, forța conducătoare a întregului popor.

— Obiectivul revoluției socialiste și realizarea lui.

— Sarcinile constructive ale revoluției.

— Politica economică a P.C.R. și concretizarea ei.

— Noile clase și pături sociale.

— Politica culturală a P.C.R. și înfăptuirea ei.

— Politica externă al partidului și statului socialist.

— România pe calea construirii societății socialiste multilateral dezvoltate.

5. Privire critică asupra bibliografiei.

Realizarea lucrării după acest plan va sublinia unitatea dintre sociologia generală și știința istorică, sistemul lor conceptual care în mare măsură este comun. Explicarea proceselor istorice, sesizarea elementelor esențiale, a celor generale și necesare, chiar simpla lor descriere nu este cu puțință fără categoriile istorico-sociologice folosite în plan, fără aparatul conceptual al imaginii complexe, de ansamblu, asupra societății și mișcării sale. Conceptele istorice cu sferă mai restrânsă elaborate pe baza materialului concret, faptic, referitoare la un stat, grup de state sau la epocă nominalizate, sînt asimilabile categoriile sociologice²⁰. Angajarea în discuție a unității dintre sociologia generală și istorie, a sistemului lor conceptual, a faptului istoric văzut sub aspect sociologic, precum și precizările și luările de poziție, depășesc cadrul restrîns al studiului, putînd constitui substanța unei alte lucrări²¹.

²⁰ Roth, A., Op. cit., pp. 244—246.

²¹ Pentru informare cf. la Aluaș, I. și Daicoviciu, H., Criteriul sociologic în stabilirea faptului istoric. În : Teorie și metodă în științele sociale, vol. VII. Filozofia istoriei. București, Ed. politică, 1969, pp. 31—41 ; Roth, A., Op. cit., pp. 232, 240, 243, 247, 250, 254—255.

Abordarea sociologică a revoluției sociale, determinată și de gradul înalt de veridicitate pretinsă în analiza și folosirea documentelor, de cercetarea întregii societăți, de aplicarea și verificarea unor experimente sociale (de exemplu, construcția socialistă — în cadrul revoluției socialiste), permite pe lângă o critică a informațiilor istorice, o explicare și înțelegere științifică a relațiilor sociale, a evoluției societății umane. Astfel de cercetări se impun din ce în ce mai mult, în special asupra actualului, timpul prezent constituind un teren excelent de întâlnire a istoriei cu sociologia, ușurând cu mult perceperea varietății sincrone ce rezumă, într-un anumit fel, desfășurarea diacronică a formelor de progres social.

DIE SOZIOLOGISCHE BEHANDLUNG DER REVOLUTIONEN BEI DEN RUMÄNEN

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser zeigt die Art und Weise, auf welche rumänische Wissenschaftler eine wissenschaftliche Analyse, historische Untersuchung, philosophische und soziale Beweisführungen in den Dienste für das Verständnis einer Reihe von sozial-ökonomischen Umgestaltungen anwandten. Er zeigt die grosse Rolle, die der Soziologie zukommt, sowie der Sozial-Archäologie in den Bemühungen, die man heute unternimmt, die Theorie mit der Praxis zu verbinden, dem Entwicklungsprozess der sozialistischen Nation untergeordnet. Der Autor betrachtet die soziale Revolutionen als ein wichtiges Problem unserer Geschichte, das man monographisch präsentieren kann mit all seinen historischen, philosophischen, sozialen, archäologischen, psychologischen Wechselwirkungen. Abschliessend schlägt er zur Orientierung der Forscher eine Einteilung dieser Monographie nach den historischen Arten der sozialen Revolution bei den Rumänen vor.